Asl metaforalar das Tier, das Geweih, die Flügel metaforalari bo‘lib, so‘zlarning formatlarini turli semantik sohalardagi ikkita referent bilan bog‘laydi – hayvonlar dunyosi, bir tomondan, inson dunyosi. Hikoyani yuqorisida qayd etilgan nominal metaforalarning sintaktik va semantik valentligining namoyon bo‘lishi tufayli rivojlanadi. Ularning joylashishi sintaktik-semantik darajada sodir bo‘ladi, natijada sxema bo‘yicha ketma-ket aloqa bog‘lash orqali o‘zaro bog‘langan metaforik jumlalar hosil bo‘ladi.

“Hayvonyurak (Herztier)” romanida umumiy 22 ta metaforik jumlalar turlicha tuzilgan, ammo “hayvon tanasining qismlari” ikkita metaforik qatori bilan bog‘liq: das fremde Tier – der Hund – die Flügel va “hayvon tanasining qismlari bilan harakatlar”: schnell laufen, stehen bleiben, verlassen, wieder kommen, sitzen, zu Fuß kommen, gehen, fahren, schlagen, fliehen, wegfliegen, zurückkommen, sich setzen, wiederschlagen, zurücksetzen, zurückkehren, langsam gehen, leuchten, weg aus der Stadtsein, yagona semantik makonni tashkil qiladi. Butun matn lingvistik belgilarning chiziqli ketma-ketligi ko‘rinishidagi murakkab format bo‘lib, bu format bir denotativ vaziyatdan ikkinchisiga o‘tkaziladi. Hayvonlarning harakatlanish holati xayoliy denotativ vaziyat vazifasini bajaradi [10;51-b.].

Xulosa. Metaforaning asosiy mexanizmi bu dunyoning yaxlit qiyofasini qurishda ishtirok etish imkonini beruvchi ko‘chirishdir. Agar metafora bo‘lmasa, bizning dunyomiz bir-biridan ajratilgan eshiksiz xonalari bo‘lgan uyga o‘xshaydi. Ammo metaforik uzatish tufayli alohida elementlar ma’no oladi va bir butun bo‘ladi.

Davr dunyoning shakli va shakli haqidagi savolga javob berish uchun ichki ehtiyojga bo‘ysunib, metaforalarni yaratadi. Metaforalar matnning ikki sathi – obrazli va real tasvirlar o‘rtasidagi bog‘lovchi rishtalar bo‘lib, turli hodisalar o‘rtasida parallellik o‘tkazish imkonini beradi. Aynan metaforalar bir-biridan uzoq bo‘lgan tushunchalarni bog‘laydi, kutilmagan va esda qolarli ichki shaklga ega tasvirlarni yaratishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

(1). Аристотель. Поэтика. Пер. М.Л.Гаспарова. Собр. соч. в 4 томах, Т.4, “Мысль”, Москва, 1983 с. 96.

(2). Quronov D., Mamajonov Z., Sheraliyeva M. Adabiyotshunoslik lug‘ati. „Akademnashr“, Toshkent, 201. 71-bet.

(3). Gerard S. Understanding Metaphor in Literature. Harlow Essex: Longman Group Limited. 1994. – S. 241.

(4). Harrison G. https://uz.scienceforming.com/10785-what-is-a-metaphor. 2024.

(5). Arutyunova A. Metafora. Tilshunoslik. Katta ensiklopedik lug‘at. N.katta Rossiya, ensiklopediyasi. Moskva, 1998, 296-bet.

(6). Анатольевна О. Метафора как код культуры диссертации автореферата. Москва, 2002, с. 60.

(7). Müller H. Herztier. Fischer Verlag, der 8. Auflage. Frankfurt, 2021, c. 20.

(8). Хайрулина А. Концептуальная метафора как механизм осмысления диктаторского режима в немецком художественном дискурсе. Дис., Иркутск, 2013, с. 50.

(9). Müller H. Herztier. Fischer Verlag, der 8. Auflage. Frankfurt, 2021, p. 40.

(10). Хайрулина А. Концептуальная метафора как механизм осмысления диктаторского режима в немецком художественном дискурсе. Дис., Иркутск, 2013, с. 51.

Fayzullayev Azamat (Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti magistranti;
E-mail: azamat.fayzullayev.2000@gmail.com)

INGLIZ VA O‘ZBEK ADABIYOTIDA O‘SMIRLAR RUHIYATI TASVIRI VA MADANIY KONTEKST

Annotatsiya. *Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek bolalar nasrida tasvirlangan o‘smir qahramonlarda milliy qadriyatlar qanday aks ettirilishi va madaniy kontekstning shakllanishi tahlil etiladi. Ikkala tildagi badiiy asarlardan, jumladan Charlz Dikkensning “Buyuk umidlar”, shuningdek, Pirimqul Qodirovning “Yulduzli tunlar” asaridan misollarni o‘z ichiga olgan holda, maqola o‘smir qahramonning o‘z an’ana va milliy qadriyatlarini qanday yetkazishini o‘rganadi.*

Kalit so‘zlar: *madaniy o‘ziga xoslik, milliy qadriyatlar, bolalar nasri, ingliz adabiyoti, o‘zbek adabiyoti, qiyosiy adabiyot, o‘smirlar obrazi, madaniyatlararo tahlil.*

ПСИХОЛОГИЯ ПОДРОСТКОВ И КУЛЬТУРНЫЙ КОНТЕКСТ В АНГЛИЙСКОЙ И УЗБЕКСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Аннотация*. В данной статье анализируется, как национальные ценности отражаются в образах подростков-героев, изображенных в английской и узбекской детской прозе, а также как формируется культурный контекст. Используя примеры из произведений на обоих языках, «Боль-*

шие надежды» Чарльза Диккенса и «Звездная ночь» Пиримкула Кадырова, статья исследует, как подростки-герои передают свои традиции и национальные ценности.

Ключевые слова: *культурная идентичность, национальные ценности, детская проза, английская литература, узбекская литература, сравнительное литература, образ подростков, межкультурный анализ.*

ADOLESCENT PSYCHOLOGY AND CULTURAL CONTEXT IN ENGLISH AND UZBEK LITERATURE

Annotation. *This article analyzes how national values are reflected in teenage heroes depicted in English and Uzbek children's prose and the formation of cultural context. Using examples from works of fiction in both languages, as Charles Dickens' Great Expectations and Pirimqul Kadyrov's "Yulduzli tunlar", the article examines how teenage heroes convey their traditions and national values.*

Keywords: *cultural identity, national values, children's prose, English literature, Uzbek literature, comparative literature, image of teenagers, cross-cultural analysis.*

Kirish. Adabiyot azaldan xalqlarning o'z qadriyat va an'analarini keyingi avlodga uzatishida muhim vosita sifatida xizmat qilib keladi. Ayniqsa, bolalar adabiyotida bu jarayon aniq ko'zga tashlanadi. Bunday asarlarda yosh qahramonlarning jamiyatda yashash va o'z o'rnini topish, ijtimoiy me'yor va qadriyatlarni o'zlashtirish jarayoni tasvirlanadi; shu orqali o'quvchi ham muayyan madaniyat, millat yoki mentalitetning asl mazmun-mohiyatini anglaydi.

O'smirlik davri, bolalik va yetuklik oralig'idagi muhim bosqich sifatida, badiiy talqinda alohida o'rin tutadi. Chunki aynan shu davrda shaxsning milliy va ijtimoiy qadriyatlarni qabul qilishi, ularni ongiga singdirishi hamda amaliy xulq-atvorida namoyon etishi jarayoni eng faol va yaqqol shaklda kechadi.

O'smirlar obrazi orqali madaniy identitetning ochib berilishi esa adabiyotning muhim nuqtalarini namoyon etadi. Ayniqsa, buni o'zbek va ingliz adabiyoti misolida qiyosan o'rganish foydali akademik qarashlarni shakllantiradi. O'zbek va ingliz tarixi, madaniyati va ijtimoiy tuzilishi bir-biridan tubdan farq qilsa ham, har ikkala til birdek bolalar nasri va undagi o'smirlar obrazlariga boy adabiy an'analarga ega. Zero madaniy o'ziga xoslik qotib qolgan, o'zgarmas narsa emas, balki doimo rivojlanib boruvchi va hech qachon to'liq tugallanmaydigan jarayondir.[1]

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Madaniy identitet deyilganda shaxsning ma'lum bir millat, irq, jins va din kabi turli madaniy kategoriyalar asosida muayyan ijtimoiy guruhga mansublikni anglash yoki unga tegishlilik hissini ifodalovchi murakkab ijtimoiy-psixologik hodisa tushinaladi. Madaniy identitet an'analar, tarixiy meros, til, estetik qarashlar, ijtimoiy me'yorlar va urf-odat kabi tushunchalarni o'zida mujassamlaydi. Madaniy indentitet ko'plab psixologlar va tilshunoslar tomonidan o'rganilgan tushunchadir. Ular orasida Styuart Hollning madaniy identitet haqidagi nazariyalari bir joyga jamlangan "Cultural Identity and Diaspora" (Madaniy identitet va diaspora.1990) esseyi muhim manbalardan biri hisoblanadi.

Madaniy o'ziga xoslik va uni asarlarda o'smirlar hayoti asosida ko'rsatib berish haqida ham bir qancha nazariyalar yig'ilgan shular orasida Erik Eriksonning "Shaxsiyat: yoshlik va inqiroz" asari o'smirlik shaxsiyatni shakllantirish uchun eng muhim davr ekanligini tushuntiradi. Ushbu davrda yoshlar qaysidir ma'noda "inqiroz"ga duch kelishadi, ular o'z madaniyatining qadriyatlari, rollari va umidlarini uyg'unlashtirib, kimligini tushunishga harakat qilishadi. Eriksonning ta'rifiga ko'ra, o'smirlar "o'ziga xoslik va rol chalkashliklari" deb nomlangan bosqichni muvaffaqiyatli bosib o'tishlari kerak. Shuningdek, u ushbu jarayonni shakllantirishda madaniyat katta rol o'ynashini ta'kidlaydi.[2] Adabiyotda o'smir qahramonlari, ko'pincha, bu kurashni ochib beradi. Ularning tajribalari yoshlar o'z jamiyatining madaniy qadriyatlari doirasida o'zlikni qanday izlashlarini aks ettiradi.

Bolalar adabiyoti tadqiqotlari doirasida Maria Nikolayeva shuni ta'kidlaydiki, badiiy asarlardagi o'smir qahramon har doim bevosita yoki bilvosita uni shakllantiruvchi madaniy muhit fonida tasvirlanadi.[3] Mazkur madaniy kontekst qahramon shaxsiyati shakllanishining qanday yo'llari badiiy jihatdan mumkin va ahamiyatli deb hisoblanishini belgilab beradi. Nikolayevaning qiyosiy tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, turli milliy adabiy an'analar o'smir shaxs va madaniy jamoa o'rtasidagi munosabatning mutlaqo turlicha modellarini yaratadi. Bu modellar esa o'z navbatida jamiyatning kengroq madaniy qadriyatlarini aks ettiradi hamda mustahkamlaydi.

---

[1] Hall S. Cultural identity and diaspora. Lawrence & Wishart. London, 1990, 222 p.

[2] Erikson E.H. Identity: Youth and Crisis. New York, W.W.Norton, 1968, 128 p.

[3] Nikolayeva M. The Rhetoric of Character in Children's Literature. Lanham, Scarecrow Press, 2008, 8 p.

Kler Bredford bolalar badiiy adabiyotida madaniy qadriyatlar qanday ifodalanishini tahlil qilishda aniq matniy strategiyalarga e'tibor qaratish zarurligini ta'kidlaydi.[1] Bunga so'zlarni tanlash, hikoya qilish uslubi, obrazlar yaratish hamda ijtimoiy-madaniy voqealarning tasviri kiradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqola ingliz va o'zbek adabiyotida o'smir psixologiyasi hamda uning madaniy kontekstdagi ifodasini o'rganishga qaratilgan bo'lib, unda fanlararo, tizimli va qiyosiy yondashuvlar uyg'unligi asos qilib olindi. O'smir shaxsining psixologik rivojlanishi masalalarida Erik Eriksonning psixosotsial rivojlanish nazariyasi, ayniqsa "identiklik inqirozi" konsepsiyasi atroflicha o'rganiladi. Shuningdek, o'zbek adabiyotshunosligida o'smir obrazining milliy-madaniy xususiyatlarini yoritishda Naim Karimov, Ozod Sharafiddinov hamda Ibrohim G'afurovning ilmiy ishlari muhim nazariy manba sifatida qo'llaniladi. Shu bilan bir qatorda, quyidagi yondashuvlar asosida o'smirlar obrazi orqali ikki millat madaniyat va an'analari ko'rsatib beriladi.

•Tizimli yondashuv asosida o'smir psixologiyasi va uning badiiy ifodasi o'zaro bog'liq elementlar tizimi sifatida o'rganiladi.

•Qiyosiy-tipologik yondashuv asosida turli madaniy muhitlarda yaratilgan asarlardagi o'smir obrazlari tipologik jihatdan solishtiriladi.

Antropotsentrik yondashuv asosida badiiy matnda inson omili, xususan o'smirning ichki dunyosi markaziy o'ringa qo'yiladi.

Madaniy yondashuv asosida asarlar muayyan ijtimoiy-madaniy kontekst mahsuli sifatida talqin qilinadi.

Tahlil va natijalar. O'zbek va ingliz tilidagi asarlarda o'smirlar nutqi, o'y-hayollari yoki fikr qilayotganlari tasvirlangan nuqtalardan o'sha xalqlarning milliyligi, madaniyati, mentaliteti juda soda va aniq bayon qilinganligini ko'rishimiz mumkin.

Charlz Dikkensning "Buyuk umidlar" asarida quyidagi jumlalarga diqqat qaratsak, undagi madaniy kontekst yaqqol ko'zga tashlanadi.

(1) "It is a most miserable thing to feel ashamed of home. There may be black ingratitude in the thing, and the punishment may be retributive and well deserved; but that it is a miserable thing, I can testify."

(2) "I was ashamed of the place as a mean place, ashamed of Joe as a common labouring man, and ashamed of myself."

(3) "I want to be a gentleman."

Charlz Dikkensning "Buyuk umidlar" asari, avvalambor, Viktoriya davrida, Angliya davrida sinf, intilish va madaniy identifikatsiya o'rtasidagi munosabatlarni chuqur tahlil qiluvchi asardir. Bosh qahramon Pipning temirchi ustaxonasidan London jamiyatiga bo'lgan sayohati bayon etilgan ushbu asarda o'sha davrga xos madaniyat va qadriyatlar juda batafsil yoritilgan. Ushbu gaplarda yuqori tabaqa vakili bo'lishga intilayotgan o'smirning ichki kurashi, o'z kelib chiqishidan uyalgan holati va madaniy ziddiyatga uchrayotgani berilgan. Qisqa qilib aytganda, tabaqlanish ta'sirida shakllangan qadriyatlar tasviri o'smir nutqi, o'y-hayollarida aks etgan.

O'zbek adabiyotida o'smirlar obrazi haqida gap ketganda, ko'plab yozuvchilarning yaratgan obrazlari ko'z oldimizga keladi. Shular orasida Pirimqul Qodirovning "Yulduzli Tunlar" asarini eslab o'tsak. Bu asarda shox va shoir deya tilga olinadigan buyuk ajdodimiz Zahiriddin Muhammad Boburning o'smirlik davri juda mohirona tasvirlanganki, uning ruhiyati tasvirida milliy g'urur, qadriyatlarga sodiqlik va insoniylik xislatlari juda mukammal ochib berilgan. Unda Movarounnahrdek ulkan saltanatning parchalanib ketishi, Temuriylar sulolasining inqirozi, hokimiyatga erishish ilinjida taxt talashib, bir-birlariga qilich ko'targan og'a-ini, tog'a-jiyanlarning fojiaviy qismati aks ettirilgan. Roman voqealari orqali o'quvchi tarixda Temuriylar o'rtasidagi nizolar, fitna, fisq-u fasod tufayli yuzaga kelgan qonli urushlar, ayovsiz xunrezliklar oqibatida behad qonxo'r beklar zulmidan sillasi butkul qurigan xalqning g'oyat nochor ahvoli va uyushqoqlikdan bexabar Temuriylarni Shayboniyxon qanchalar oson mahv etgani bilan tanishadi. Asarning bosh qahramoni Mirzo Bobur odamlardagi bemehrlik, bir-birini ko'rolmaslik, xudbinlik, xiyonat singari jirkanch illatlar bilan g'oyat erta, o'n ikki yoshida taxtga o'tirganida ro'baro' bo'ldi. Taqdirning ayanchli zarbalaridan zada bo'lgan shohning kuygan yuragi – shoir qalbi qalandarlikni ixtiyor etgani ajab emas. Asar mutolaasi davomida butun umr Vatan ishqida yonib, sog'inch bilan o'rtanib, "Jonimdin o'zga yori vafodor

[1] Bradford C. Unsettling Narratives: Postcolonial Theory and the Children's Literature of Australia and New Zealand. Waterloo: Wilfrid Laurier University Press, 2007, 19 p.

topmadim…", deya iztirob chekkan bobokalonimiz dardi kitobxon qalbini larzaga soladi.[1] Ushbu gaplarga e'tibor qaratsak, o'smirning hayot haqiqatlarini tan olish yo'lida chekkan iztiroblari bilan bir qatorda, undagi milliy g'ururni ham ko'ramiz.

(4) «Lekin barcha turkigo'y shoirlar xuddi shu tilda she'r yozganlar-ku! Agar bu o'zbek tilida bo'lsa, demak, Navoiy ham o'zbek tilida yozgan. Demak, kamina ham hozir sizlar bilan o'zbek tilida So'zlashmoqdamen. Demak, Movarounnahrning turkiy tili-yu o'zbek tili, aslida bir til. Janoblar, endi dilimiz ham bir bo'lmog'i kerak. Temuriylar turk-u o'zbek deb ulusni ulusdan ajratib, xalqni parokanda qildilar, mamlakat parchalanib, xarob bo'ldi.»[2]

Bu jumla milliy g'ururning romandagi eng kuchli ifodasidir. Bobur yosh yigit sifatida o'zbek tilining qadimiyligini va Navoiy bilan umumiyligini isbotlamoqda, xalqni til va etnik farqlarga qarab bo'lishni qoralaydi.

(5) "Bu saltanat-u podsholardan ne qolur? Hammasi nom-nishonsiz ketgay! Bizdan yodgorlik bo'lib qolsa Ulug'bek madrasasidek, Navoiy Unsiyasidek san'at asarlari qolur!"

O'smir Bobur bu so'zlari bilan moddiy boylik va taxt emas, ilm va san'at asarlari va milliy qadriyatlar abadiy ekanini tushunib yetganini ko'rsatadi. Bu uning madaniy ulg'ayganligini bildiradi.

Xulosa va takliflar. Ingliz va ozbek tilidagi badiiy adabiyotlarda o'smirlar ruhiyatini madaniy kontekst orqali qiyosiy o'rganish shuni ko'rsatadiki, G'arb o'smir qahramonlari o'z jamiyatidan begonalashish orqali shaxs erkinligini izlasa, sharq yosh qahramonlari o'z xalqiga mansublik va vatanparvarlik tuyg'usi orqali kamol topadi, bu ikki model qiyosiy adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan individual o'z-o'zini anglash va kollektiv milliy identifikatsiya o'rtasidagi asosiy madaniy ziddiyatni yaqqol namoyon etadi. Ingliz va o'zbek tilidagi asarlardagi o'smir obrazlarining madaniy-qiyosiy tahlili kelgusida yanada keng tarqalishi lozim bo'lgan ilmiy yo'nalishlardan biridir, bunday tadqiqotlar nafaqat ikki til adabiyotidagi o'zaro boyituvchi xususiyatlarini ochib beradi, balki madaniyatlararo muloqotning asosiy ko'prigiga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

(1). Hall S. Cultural identity and diaspora. Lawrence & Wishart. London, 1990, 222 p.
(2). Erikson E.H. Identity: Youth and Crisis. New York, W.W.Norton.1968, 128 p.
(3). Nikolayeva M. The Rhetoric of Character in Children's Literature. Lanham: Scarecrow Press, 2008, 8 p.
(4). Bradford C. Unsettling Narratives: Postcolonial Theory and the Children's Literature of Australia and New Zealand. Waterloo: Wilfrid Laurier University Press, 2007, 19 p.
(5). https://jadid.uz/pirimqul-qodirovning-yulduzli-tunlar-asaridan-iqtiboslar.
(6). https://jadid.uz/pirimqul-qodirovning-yulduzli-tunlar-asaridan-iqtiboslar.

Mattiyev Abdulaziz Oktyabrjon o'g'li (Andijon davlat Chet tillari instituti "Ingliz tili nazariy aspektlari" kafedrasi dotsenti; mattiyev1@gmail.com)

SEMANTIK TARMOQ MODELLARI VA TARJIMA SEMANTIKASIDA MADANIYATLARARO METAFORIK EKVIVALENTLIK MASALALARI

Annotatsiya. *Ushbu maqolada kognitiv tilshunoslik va tarjimashunoslikning kesishmasida semantik tarmoq modellarining o'rni va ahamiyati tadqiq etiladi. Tadqiqot davomida ma'nolarning grafik struktura sifatida tasvirlanishi, Collins va Quillian ierarxik modellari, WordNet leksik-semantik bazasi hamda Fillmor freym semantikasi tamoyillari tahlil qilingan. Maqolada metaforik ma'nolarning "faollashtirish tarqalishi" (spreading activation) mexanizmi orqali shakllanishi o'zbek tili misollari (masalan, "yurak", "ko'ngil") yordamida asoslab beriladi. Shuningdek, zamonaviy hisoblash semantikasidagi taqsimot semantikasi va vektorli embeddinglarning metafora tarjimasidagi metodologik imkoniyatlari yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *semantik tarmoq, kognitiv metafora, freym semantikasi, WordNet, faollashtirish tarqalishi, taqsimot semantikasi, konseptual graf, leksik ierarxiya, tarjima ekvivalentligi, bilimlar grafi.*

МОДЕЛИ СЕМАНТИЧЕСКИХ СЕТЕЙ И ПРОБЛЕМЫ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ МЕТАФОРИЧЕСКОЙ ЭКВИВАЛЕНТНОСТИ В СЕМАНТИКЕ ПЕРЕВОДА

Аннотация. *В данной статье исследуется роль и значение моделей семантических сетей на стыке когнитивной лингвистики и переводоведения. В ходе исследования анализируются графическое представление языковых значений, иерархические модели Коллинза и Куиллиана, лексико-семантическая база WordNet и принципы фреймовой семантики Филлмора. В статье на примерах из*

[1] https://jadid.uz/pirimqul-qodirovning-yulduzli-tunlar-asaridan-iqtiboslar/
[2] https://jadid.uz/pirimqul-qodirovning-yulduzli-tunlar-asaridan-iqtiboslar/